

Ahmed Vâsîf Efendi

MEHÂSİNÜ'L-ÂSÂR VE HAKÂ'İKÜ'L-AHBÂR

[Osmanlı Tarihi (1209-1219 / 1794-1805)]

حمد بیحد جناب یزدانه
که و پروب فیض قدرتی رونق
خالق ایدوب ناسی طین لایزیدن
و بردی عقلی نهایت حتی
دخی کلدسته صلوة اهلا
بر کزین رسل جیب خدا
آل واصحابی دخی ایده حق
او مفیض نوال واحسانه
ماه تا با نه مهر رخشانه
ایتدی ارواحی حاکم ابدان
نوع انسانه جنس حیوانه
دستگاه نبی ذی شان
که وجودی سبب بوکوان
غرق دریای عفو و غفرانه

Hazırlayan
Hüseyin SARIKAYA

ÇAMLICA

Doğru bilgi doğru kaynaktan alınır...

ÇAMLICA BASIM YAYIN /215

Ahmed Vâsıf Efendi

Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr

[Osmanlı Tarihi (1209-1219 / 1794-1805)]

HAZIRLAYAN

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin SARIKAYA

Yayın Yönetmeni

Harun TUNCER

Editörler

Selman SOYDEMİR

Soner DEMİRSOY

Redaksiyon

Prof. Dr. Ziya YILMAZER

Grafik Koordinatörü

Eyyüp Çakıröz

Kapak Tasarım

Sedat YAZILITAŞ

Grafik Tasarım

Soner DEMİRSOY

1. Baskı: İstanbul 2017

Baskı ve Cilt

Fazilet Neşriyat

Bağlar Mahallesi Mimar Sinan Caddesi

No:54 Güneşli – Bağcılar / İstanbul

Tel: 0212 657 88 00 (pbx)

Matbaa Sertifika No: 16384

ISBN: 978-605-9375-95-5

ÇAMLICA

Alemdar Mah. Divanyolu İncili Çavuş Sok. No:9-A Sultanahmet - Fatih /İstanbul

Tel/Faks: 0212 512 41 01

www.camlicabasim.com - bilgi@camlicabasim.com

T.C. Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 15732

©Bu eserin bütün yayım hakları Çamlıca Basım Yayın ve Ticaret

Anonim Şirketi'ne aittir. İzinsiz yayımlanamaz.

Kaynak gösterilerek ıktibas edilebilir.

Ahmed Vâsıf Efendi

MEHÂSİNÜ'L-ÂSÂR VE HAKÂ'İKU'L-AHBÂR

[Osmanlı Tarihi (1209-1219 / 1794-1805)]

Neşre Hazırlayan

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin SARIKAYA

ÇAMLICA

İstanbul 2017

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	XXXVII
KISALTMALAR.....	XL
BİBLİYOGRAFYA.....	XLI

AHMED VÂSİF EFENDİ'NİN HAYATI

I. Doğumu ve Ailesi.....	LIX
II. Tahsil Hayatı ve Gençliği.....	LXI
III. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşında Ahmed Vâsif Efendi.....	LXII
IV. Vakanüvisliği.....	LXX
V. İspanya Sefâreti.....	LXXIII
VI. 1787-92 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşında Ahmed Vâsif Efendi.....	LXXIX
VII. Sürgüne Gönderilmesi.....	LXXXIV
VIII. Reisülküttaplığı.....	LXXXVI
IX. Diğer İdarî Görevleri.....	XCII
X. Vefatı.....	XCVI

AHMED VÂSİF EFENDİ'NİN ESERLERİ

I. Tarihe Dair Eserleri.....	XCIX
A. Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr.....	XCIX
1. Adı, Muhtevası ve Baskıları.....	XCIX
2. Nüshalarının Tavsihi.....	CII
a. 1166-1183 Yıllarını İhtiva Eden Nüshalar.....	CII
b. 1183-1188 Yıllarını İhtiva Eden Nüshalar.....	CII
c. 1188-1193 Yıllarını İhtiva Eden Nüshalar.....	CIII
d. 1196-1201 Yıllarını İhtiva Eden Nüshalar.....	CIII
e. 1203-1209 Yıllarını İhtiva Eden Nüshalar.....	CVIII
f. Müsvedde Halde Bulunan Nüshalar.....	CXV
g. 1209-1219 Yıllarını İhtiva Eden Nüshalar.....	CXVI
3. 1209-1219 Yıllarını İhtiva Eden Nüshaların Mukayesesi.....	CXIX
4. Kaynakları.....	CXXXVII
a. Resmî Kaynaklar.....	CXXXVII
(1) Hatt-ı Hümâyûnlar.....	CXXXVIII
(2) Arzlar ve Telhîsler.....	CXXXIX
(3) Tahrîrâtlar.....	CXXX
(4) Takrîrler.....	CXXX

(5) Anlaşma Metinleri	CXXXI
(6) Tevcihat ve Ruus Kayıtları	CXXXII
(7) Kaime ve İlm ü Haberler	CXXXII
b. Duyumları ve Müşahedeleri	CXXXIII
c. Târihler	CXXXVIII
(1) Halil Nûrî Efendi, <i>Târih-i Nûrî</i>	CXL
(a) Aynen Nakiller	CXLI
(b) Mealen Nakiller	CXLII
(c) Muhtasar Nakiller	CLVI
(d) Nakillerdeki Hazifler ve Hatalar	CLXV
(d1) Hazifler	CLXV
(d2) Hatalar	CLXXXIV
(2) Diğer Tarihî Kaynaklar	CXCI
5. Tesirleri	CXCIII
a. Ahmed Cevdet Paşa, <i>Târih-i Cevdet</i>	CXCIII
(1) Aynen Nakiller	CXCIV
(2) Mealen Nakiller	CXCVII
(3) Muhtasar Nakiller	CCV
b. Mütercim Ahmed Âsım Efendi, <i>Târih-i 'Âsım</i>	CCXII
(1) Aynen Nakiller	CCXV
(2) Mealen Nakiller	CCXVII
(3) Nakillerdeki Hazifler ve Hatalar	CCXXII
c. Darendeli İzzet Hasan Efendi, <i>Ziyânâme</i>	CCXXIV
(1) Aynen Nakiller	CCXXV
(2) Mealen Nakiller	CCXXVI
(3) Muhtasar Nakiller	CCXXVIII
6. Kaynak Değeri	CCXXX
B. Tarihe Dair Diğer Eserleri	CCXLI
1. Gazavât-ı Hüseyin Paşa	CCXLI
2. Sefâret-nâme	CCXLII
II. Edebiyata Dair Eserleri	CCXLIV
A. Dîvânçe	CCXLIV
B. Terceme-i Şerh-ı Kelimü'n-Nevâbiğ	CCXLIV
C. Müşkilât-ı Lügat-ı Vassâf	CCXLIV
III. Ahlaka Dair Eserleri	CCXLVII
A. Râhib-nâme	CCXLVII
IV. Diğer Eserleri	CCXLIX

A. Hulâsâtü'l-Kelâm fî Reddî'l-‘Avâm.....	CCXLIX
B. Tesliyet-nâme.....	CCLIII
C. Huzûr Dersi Mürâfa‘ası Tercümesi.....	CCLV

ÇEŞİTLİ YÖNLERİYLE AHMED VÂSİF EFENDİ

I. Şahsiyeti ve Hakkında Söylenenler	CCLVII
II. Matbaa Ortaklığı	CCLIX
III. Çeşitli Eserleri Tertip ve Tashih Etmesi.....	CCLXII
IV. Mirası Meselesi	CCLXV
V. Tarihçilik Anlayışı ve Üslubu	CCLXVIII
VI. Edebî Yönü ve Şairliği	CCLXXV
VII. Siyaset Anlayışı ve İdarî Hayata Dair Mülâhazaları.....	CCLXXX
VIII. Toplum Algısı ve Sosyal Hayata Bakışı.....	CCLXXXIV
IX. Devrin Askerî Sistemine Bakışı	CCLXXXVII
X. Dönemin Avrupa’sına Bakışı ve Dünya Algısı	CCXCII
SONUÇ.....	CCXCVII
METİN TESİSİNDE TAKİP EDİLEN YOL	CCCIII
METİN	1
DİZİN	947
EKLER	1013

MEHÂSİNÜ'L-ÂSÂR VE HAKÂ'İKU'L-AHBÂR

METNİN FİHRİSTİ

[CİLD-İ SÂNÎ]

Sebeb-i nefy-i Sadr-ı Rûm-i Sâbık el-Hâc	
‘Abdullah Efendi ve Keçeci-zâde ve ba’z ez-hâcegân-ı Dîvân	6
İhrâc-ı mevâcib.....	8
‘Azl-i Re’îsülküttâb Râşid Efendi ve nasb-ı Dürrî Mehmed Efendi	9
İstihkâm-dâden be-sugr-i Bahr-i siyâh	9
‘Azl-i Kâtib-i Ağa-yı Dâru's-sa‘âdeti’ş-şerîfe.....	9
‘Azîmet-i Kapudân-ı deryâ be-sûy-ı Boğaz-ı Bahr-i sefid	10
Ziyâfet-kerden-i Şıkk-ı Sâni der-Çiftlik-i Levend	
be-erkân-ı Devlet-i ebed-peyvend	10
Fevt-i Vâlî-yi Trablus ve ihrâk-ı cüz’î	13
Hıtâm-yâften-i Câmî’-i Vâlîde Sultân-ı ‘aliyyetü’ş-şân	
der-Kışlak-ı Lağımçıyan ve teşrif-i Pâdişâhî be-edâ’-i Cum‘a	
ve itlâk-ı Seyyid Mehmed Efendi.....	13

Tevcîh-i Eyâlet-i Saydâ be-Süleymân Paşa	922
‘Avdet-i Elçi-yi Françe	923
Fevt-i ‘Âşir Mustafa Efendi Şeyhulislâm-ı esbak	924
Terceme	924
Nasb-ı Defterdâr be-Tersâne-i ‘âmire	930
Fevt-i Vîrânşehirli Hasan Efendi	932
‘Azl ü nasb-ı Kapudân-ı deryâ	932
Tebrîk-i ‘îd-i Fıtr	934
Nazm	935
Garîbe	935
Vukû‘-ı tevcîhât	937
Teznîb	939
Zuhûr-i hatt ve teşrîfât-ı hazret-i Şehinşâhî be-cenâb-ı Sadâret-penâhî	940
Tevcîh-i ba‘zı menâsıb-ı ‘ilmiyye	940
‘Azl-i Ağa-yı Bâbü's-sa‘âde	941
Matlab-ı nefîs der-ma‘nây-ı Sadâret-i ‘uzmâ ve lüzûm-ân-ı rütbe-i vâlâ	941

ÖNSÖZ

Tarihî hadiselerin tespit, tasvir ve tahlilinde araştırmacıların ve tarihçilerin şüphesiz en önemli kaynaklarından biri kroniklerdir. Hele de bu kronikler, vuku bulmuş hadiselere yakın bir zaman dilimi içerisinde telif edilmişlerse, kaynak değerleri daha da artmaktadır. Osmanlı tarihini aydınlatan bu kronikler sadece kuru bir tarihî bilgiler yığını değil, aynı zamanda devrin kültürel, siyasal, sosyal ve ekonomik seviyesini de günümüze nakleden değerli eserler grubunu teşkil etmektedir. Devletin icra mekanizmasının zihniyet ve temayüllerini aksettiren ve İmparatorluğun son üç yüz yılına ait değerli bilgiler sunan *vakanüvis târîhleri* – diğer adıyla resmî devlet tarihleri– bu kronikler grubu içerisinde ayrı bir yere sahiptir. Bu açıdan *vakanüvis târîhlerinin* neşri, doğru ve sağlıklı bir tarih yazımının gerçekleştirilebilmesi adına günümüz araştırmacıları için büyük önem arz etmektedir.

Tenkitli bir neşir çalışmasına örnek olması amacıyla Vakanüvis Çeşmî-zâde Mustafa Reşîd Efendi'nin *Târîh*'ini neşreden (1959) Bekir Kütükoğlu, aynı zamanda *vakanüvis târîhlerinin* önemine dikkatleri çeken ilk araştırmacı olmuştur. Bu çalışmadan sonra 2000'li yılların başına kadar bu vekâyi'nâmeler üzerine yapılan neşirlerin sayısı maalesef istenilen düzeye ulaşmamıştır. Fakat son yıllarda tamamlanan neşirler sayesinde Nâ'imâ başta olmak üzere Râşid, Çelebi-zâde Âsım, Sâmî, Şâkir, Subhî, Hâkim, Enverî, Edîb, Nürî, Âsım, Şânî-zâde, Esad ve Lutfî gibi değerli vak'anüvislerin eserleri araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Devam eden neşir çalışmalarının tamamlanmasının akabinde İzzî ve Cevdet Paşa'nın telifleri ile halen birer cildi yazma halde bulunan Enverî ve Vâsıf'ın kayıtları da kısa zamanda gün yüzüne çıkacak ve bu alanda önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Doktora tez çalışma konusunu tespit etme gayreti içerisinde olduğumuz dönemde değerli danışmanım ve Erhan Afyoncu hocamın tavsiye ve yönlendirmeleri ile yukarıda ifade ettiğimiz neşir sahasındaki eksiklikleri bir nebze de olsa giderme düşüncesiyle Ahmed Vâsıf Efendi'nin *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr* adlı eserinin 1209-1219 (1794-1805) yıllarını ihtiva eden kısmını neşretmeyi uygun gördük. Vâsıf Efendi'nin -arada birkaç yıllık fâsılalarla birlikte- elli yıla yakın bir dönemi ihtiva eden bu hacimli eseri (1166-1219 / 1752-1805) üzerine bir doktora çalışmasını ilk olarak Mücteba İlgürel (1970) yapmıştı. Fakat İlgürel'in neşrettiği kısım *Mehâsinü'l-Âsâr*'ın sadece 1196-1201 (1782-1787) yıllarını ihtiva eden bölümüne tekabül etmekteydi. Bu kısmın haricinde kalan

bölümler ise (1166-1193, 1203-1209¹ ve 1209-1219) henüz yeni harflere aktarılmamış ve tenkitli neşri yapılmamıştı. *Mehâsinü'l-Âsâr*'ın matbu kısmının (1166-1188) danışman hocamın gözetiminde Nevzat Sağlam² tarafından, 1188-1193³ yıllarına ait kısmın ise yine Mücteba İlgürel hocamız tarafından neşre hazırlandığını tespit ettikten sonra Vâsıf'ın son vakanüvisliği zamanına rast gelen ve on yıllık bir devri ihtiva eden 1209-1219 (1794-1805) yıllarına ait ciltlerin neşrine karar verdik. Bu kısım (1209-19), bir yönüyle müellifin arşiv belgelerine, duyularına ve müşahedelerine dayanması; bir yönüyle de uzun yıllar idarî sahada kazandığı tecrübe ve bilgileri, tarihçilik üslûbu ile meczettiği ve kayıtlarına yansıttığı bir zamana tekabül etmesi açısından dikkate değer bir öneme sahiptir. Ayrıca dönemin tarihini kaleme alan meşhur tarihçi Cevdet Paşa, *Mehâsinü'l-Âsâr*'ın 1217-19 yıllarını ihtiva eden Viyana nüshası dışındaki diğer nüshalarına –bir şekilde kaybolduğunu düşündüğünden– ulaşamamış; özellikle aşağı yukarı üç yıllık (1799-1802) döneme tekabül eden orijinal kısımları, Vâsıf'ın sınırlı sayıda ki müsveddelerinden faydalanmak suretiyle yazmak durumunda kalmış ve faydalandığı kısımların önemli bir bölümünü ise muhtasar bir şekilde nakletmiştir. Bundan dolayı *Mehâsinü'l-Âsâr*'ın pek fazla bilinmeyen ve dönemin hadiselerinin anlaşılmasında özgün veriler sunan bu kıymetli kısmının neşredilerek dönemin olaylarına dair gizli kalmış ayrıntıların gün yüzüne çıkarılması ve bu sahada var olan boşluğun doldurulması gerektiği fikri, bizi böylesi bir çalışmayı hazırlamaya sevk eden bir başka önemli etmen olmuştur.

Çalışmamız iki ana kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda yeni bilgi ve belgelerin ışığında Ahmed Vâsıf Efendi'nin hayatı ele alınmış; eserleri kısmında özellikle *Mehâsinü'l-Âsâr*'ın adı, muhtevası, nüshaları, kaynakları, kaynak değeri ve tesirleri üzerine derinlemesine analizler yapıldıktan sonra diğer eserlerinin muhtevaları, nüshaları ve dikkat çeken yönleri üzerinde durulmuş; son kısımda ise çeşitli açılardan Vâsıf Efendi ele alınarak şahsiyeti, basım faaliyetlerine iştiraki, tertip ve tashihi ile meşgul olduğu bazı çalışmalar, tartışmalara ve dedikodulara sebep olan mirası meselesi, tarihçilik anlayışı, üslubu, edebî yönü, devrinin sos-

¹ *Mehâsinü'l-Âsâr*'ın h. 1203-1209 yıllarını ihtiva eden kısmı, Yavuz Bülbül tarafından doktora tezi olarak hazırlanmaktadır.

² Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışma tamamlanmıştır; bk. Nevzat Sağlam, *Ahmed Vâsıf Efendi ve Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbârı 1166-1188/1752-1774 (İnceleme ve Metin)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014.

³ *Mehâsinü'l-Âsâr*'ın neşre hazırlanan bu kısmı, tez çalışmamın tamamlanmasından yaklaşık beş ay kadar sonra Türk Tarih Kurumu Yayınları tarafından basılmıştır; Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbârı 1774-1779 (1188-1193)*, haz. Mücteba İlgürel (=İlgürel²), Ankara 2014.

yal, idarî ve askerî sistemindeki aksaklıklara bakışı ile dünya algısı üzerinde genel hatları ile durulmaya gayret edilmiştir.

Çalışmanın ikinci kısmında 1209-19 (1794-1805) yıllarını ihtiva eden toplam altı adet yazma (Ü1, Ü2, Ü3, Ü4, V ve A) nüsha ışığında nüshalar arasındaki farklılıklar ortaya konulmak ve metin tesisinde takip edilmesi öngörülen hususlar esas alınmak suretiyle METİN bölümü teşkil edilmiştir.

Çalışmada sağlam bir METİN ve anlaşılabilir bir değerlendirmenin ortaya konulması için elden gelen tüm gayreti göstermekle birlikte, çeşitli eksikliklerimizin olması tabiidir. Çalışmamızı inceleyen okuyucuların ve araştırmacıların yapacağı eleştiri ve önerilerin bu eksiklikleri ve hataları gidermemizde bize yardımcı olmasını ümit etmekteyiz.

Bu çalışmanın hemen her aşamasında engin bilgi ve tecrübelerinden faydalandığım değerli danışman hocam Prof. Dr. Ziya YILMAZER'e, konumuzun belirlenmesinde ve ilgili kaynakların paylaşımında her zaman destek ve yardımlarını gördüğüm değerli hocam Prof. Dr. Erhan AFYONCU'ya, konu ile ilgili önemli tespit ve değerlendirmelerde bulunan Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN'a, dönemin uzmanları olmaları hasebiyle değerli bilgi ve belgeleri benimle paylaşarak değerlendiren Prof. Dr. Kemal BEYDİLLİ ve Prof. Dr. Fikret SARICAOĞLU'na, tezin metin kısmında Arapça beyit ve deyimlerin çözümünde derin bilgisi ile yardımlarını esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Musa ALAK'a, her daim yanımda olan değerli arkadaşlarım ve meslektaşlarımdan Yrd. Doç. Dr. Metin ÜNVER ve Doç. Dr. Uğur DEMİR'e, *Mehâsinü'l-Âsâr*'ın matbu kısmının neşrini tamamlayan ve önemli pek çok veriyi benimle paylaşan değerli abim Yrd. Doç. Dr. Nevzat SAĞLAM'a, *Hâkim Târîhi*'ni neşreden değerli arkadaşım Dr. Tâhir GÜNGÖR'e, çalışmam sırasında Almanca ve Fransızca metinlerin çözümünde yardımcı olan Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ ile Araş. Gör. İbrahim COŞKUN'a ve çokça yardımlarını gördüğüm değerli arkadaşım Yrd. Doç. Dr. Veysel GÖGER'e, çalışmamın basımında ve eksikliklerinin giderilmesinde önemli katkıları olan ÇAMLICA BASIM YAYIN'ın gayret-mend çalışanlarına teşekkür etmek benim için büyük bir zevktir. Bu yorucu süreçte her daim yanımda olan ve bana katlanan biricik eşime de ne kadar teşekkür etsem azdır.

Hüseyin SARIKAYA
İstanbul 2017

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV VESİKALARI

Başbakanlık Arşivi (BOA)

1) Evrak

- Hatt-ı Hümayun Tasnifi (HH): nr. 7, 18, 19, 35, 1487/14, 1489/1, 1489/24, 1489/25, 1490/4, 1493/9, 1660/8, 1660/9, 1660/13, 1660/15, 1660/16, 1660/18, 1660/19, 1660/28, 1660/34, 1660/35, 1660/38, 1661/1, 1661/2, 1661/3, 1661/8, 1661/13, 1661/19, 1661/21, 1661/24, 1661/28, 1661/29, 1661/31, 1908, 1908-B, 2197, 3090, 4019, 4280, 4293, 4852, 5037, 5094, 5150, 5808-E, 5810, 6655, 7226-B, 7328, 8283, 10467, 10783, 11082, 11579, 11187, 12474, 12526, 13135, 13135-A, 13274, 13499, 13503, 13504, 13505, 13506, 13588, 13652, 13957, 14671, 14672, 14883, 15011, 15168, 15237, 15547, 15595, 15653, 15909, 22155, 22708, 24889, 25708, 31287, 40822-A, 40830-G, 52143, 57475.

- Ali Emiri Tasnifi (AE)

III. Mustafa (SMST.III): nr. 23873.

I. Abdülhamid (SABH.I): nr. 414, 532, 762, 1216, 1487, 1064, 9384, 23342, 25728.

III. Selim (SSLM.III): nr. 3236, 4889, 6788, 9539, 11250, 14562, 24664.

- Cevdet Tasnifi

Dahiliye (CD): nr. 1319, 1632, 2546, 9666.

Adliye (CA): nr. 681, 1583, 3682, 4021, 6334.

Askeriye (CAS): nr. 30575.

Hariciye (CH): nr. 140, 1285, 1988, 2938, 3893, 5748, 7849, 9171.

Maliye (CM): nr. 2052, 2206, 6457, 11027, 16852, 19011, 19478, 19969, 20652, 21110, 23317, 27701, 30271, 29999.

Maarif (CMF): nr. 975, 2478, 3963, 8581.

Timar (CT): nr. 6637, 8746.

- Bâb-ı Asafî Sadaret Mektubi Kalemi Dosyaları (A.MKT): nr. 31.
- Bâb-ı Asafî Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Dosyaları (A.MKT.NZD): nr. 12.
- İrade-i Dahiliye (İ.DH): nr. 2002, 10911.
- Meclis-i Vala (MVL): nr. 17, 21, 60, 65, 77.
- Bâb-ı Asafî Amedi Kalemi Dosyaları (A.AMD): nr. 27/10, 52/17-18.
- Bâb-ı Asafî Ruus Kalemi Dosyaları (A.RSK): nr. 2694/75, 2820/79, 2837/47.
- Yıldız Tasnifi

Esas Evrak (YEE): nr. 90/8.

2) Defter

- Baş Muhasebe Defterleri (D.BŞM): nr. 5486, 6866, 7370.
- Baş Muhasebe Matbah-ı Amire Defterleri (D.BŞM.MTE): nr. 11539.
- Name-i Hümayun Defterleri (NMH): nr. 8, 9, 10.
- Maliyeden Müdevver Defterleri (MAD): nr. 2121/11, 8530, 9754.
- Mühimme Defterleri (MD): nr. 197, 198, 213, 222, 224.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA)

- 1) Defter: nr. 2057/1, 2432/18, 2433/8, 4815/1, 4819/7, 7236/1, 10363/2.
- 2) Evrak: nr. 33/32, 7018/93, 8702/9.

Meşihat Arşivi

1) Defter

- Kısmet-i Askeriyye: nr. 829.
Tarik Defterleri: nr. 13, 14, 17, 19, 20.

Yayımlanmış Vesikalar

- AFYONCU, Erhan, "Osmanlı Müverrihlerine Dair Tevcîhât Kayıtları-I", *Belgeler*, Sa. 24 (1999), Ankara 2000, XX, 78-155.
İstanbul Şer'iyye Sicilleri Mâ'-i Lezîz Defterleri, yay. haz. Ahmet Tabakoğlu vdg, V, İstanbul 1999.
Vakıf Su Defterleri Avrupa Yakası Suları, prj. ynt. Ahmet Kal'a, yay. haz. Ahmet Tabakoğlu vdg, III, İstanbul 2002.

KAYNAK ESERLER

- el-ABBÂSÎ, Abdürrahîm b. Abrurrahmân b. Ahmed, *Me'âhidü't-Tensîs 'alâ Şevâhidi't-Telhîs*, II, Kâhire 1316.
ABDÛL'AZÎZ EFENDÎ, Karaçelebi-zâde, *Ravzatü'l-Ebrâr*, Bulak 1248.
ACLÛNÎ, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, I (1351), II (1352), Beyrut.
AHMED ÂSİM EFENDÎ, Mütercim, Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi, nr. 357; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 6014.
_____, *Âsım Efendi Tarihi*, haz. Ziya Yılmaz, I-II, İstanbul 2015.
AHMED CÂVÎD, *Hadîka-i Vekâyi'*, haz. Adnan Baycar, İstanbul 1998.
_____, *Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi: Ahmed Câvid Bey'in Müntehabâtı*, haz. Adnan Baycar, İstanbul 2004.
_____, *Verd-i Mutarrâ*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 2510.

- TÜLÜCÜ, Süleyman, “Hâtim et-Tâî”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 472-473.
- UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara 1992.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1 (2007), IV/2 (2003), Ankara.
- ÜNAL, İsmail Hakkı, “Kirmânî, Şemseddin”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 65-66.
- ÜNVER, Niyazi, “Vâsıf”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, Ankara 2007, VIII, 506.
- WEBB, Richard E., “Garter, Order of the”, *Encyclopedia Americana*, Newyork 1968, XII, 300.
- WILKINSON, William, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with Various Political Observations Relating to Them*, London 1820.
- _____, *Tableau Historique Geographique et Politique de la Moldavie et de la Valachie*, trc. Dezos de La Roquette, Jean Bernard Marie Alexandre, Paris 1821.
- TOZLU, Musa, *Ebûbekir Sâmî Paşa Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkitli Metni*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya 2005.
- YAVUZ, Yusuf Şevki, “Beyzâvî”, *DİA*, İstanbul 1992, VI, 100-102.
- YEŞİL, Fatih, “İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasî ve Askerî Anatomisi”, *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, ed. Seyfi Kenan, İstanbul 2010, s. 391-493.
- YÜCE, Nuri, “Zemahşerî”, *İA*, İstanbul 1986, XIII, 509-514.
- ZILFI, Madeleine C., “Hâkim's Chronicle Revisted”, *Oriente Moderno*, Sa. 1, Roma 1999, XVIII (LXXXIX), 193-201.
- ZİRİKLİ, Hayreddîn, *el-A'lâm*, I-VIII, Beyrut 1992.

MÜRACAAT ESERLERİ

- AKBAYAR, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul 2001.
- BIANCHI, T.X., *Dictionnaire Français-Turcs*, I-II, Paris 1846.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, I-XXIV, İstanbul ty.
- DAĞLI, Yücel- Üçer, Cumhure, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, I-V, Ankara 1997.
- Dizionario Italiano-Arabo, Arabo-İtaliano*, ed. Padri Francescani, Londra 1989.
- EBÛ ZEYD, Bekr b. ‘Abdullah, *Mu‘cemü'l-Menâhiyyi'l-Lafziyye*, Riyad 1417/1996.
- FİRUZÂBÂDÎ, Ebü't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Yakûb b. Muhammed, *Kâmûsu'l-Muhît*, trc. Mütercim Ahmed Âsım, I-III, İstanbul 1305.
- HAYREDDİN ŞEMSİ PAŞA, *Mu‘cemü'l-Emsâli'l-'Arabîyye*, I, Riyad 2002.
- İBN MANZÛR, Ebû Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânü'l-'Arab*, tsh. Muhammed Abdülvehhâb, Muhammed es-Sâdık el-Ubeydî, I-XVIII, Beyrut 1997.

AHMED VÂSİF EFENDİ’NİN HAYATI

I. Doğumu ve Ailesi

Osmanlı vakanüvislerinin en meşhurlarından biri olan Ahmed Vâsîf Efendi, Bağdat’ta dünyaya gelmiştir. Babası ulemadan Harpûtî Ebu’l-Bekâ Hasan Efendi’dir¹. Müellifin doğum tarihi konusunda bazı tahminler ileri sürülmüştür². Fakat İspanya’ya sefir olarak ayak bastığı sıralarda kendisi hakkında İspanya Kralı’na sunulan ve Vâsîf Efendi’nin fiziki özellikleri ile yaşını sarih ifadelerle tasvir eden bir rapor³, müellifin doğum tarihi konusunda daha aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır. Bu rapora göre uzun boylu, gür sakallı ve giyim-kuşamı ile dikkat çeken Vâsîf Efendi, İspanya’ya geldiği sırada 54 yaşındadır. Vâsîf Efendi’nin yaşı hakkında raporda kaydedilen bu net rakam ile İspanya’ya ayak bastığı tarih (12 Şevvâl 1201/28 Temmuz 1787) dikkate alındığında, müellifin h. 1147 (1734/35) senesinde doğmuş olduğu ortaya çıkmaktadır ki, bu tarih Süleymân Fâ’ik’in verdiği bilgileri de tasrih eder mahiyettedir.

¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh*, İstanbul 1309, VIII, 78; Mehmed Nâ’îl Tuman, *Tuhfe-i Nâîlî*, haz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, İstanbul 2001, II, 139; Süleymân Fâ’ik, *Halikatü’r-Rüesâ [Zeyli]*, İstanbul 1269, s. 146; Mehmed Cemâleddîn, *Âyîne-i Zurefâ*, İstanbul 1314, s. 59-60; Mehmed Süreyyâ, *SO*, İstanbul ty, IV, 599; Mütercim Ahmed Âsım, *Âsım Efendi Târîhi* haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 2015, I, 530; Mehmed Tâhir, *OM*, İstanbul 1342, III, 159; Bağdatlı İsmâîl Paşa, *Hediyyetü’l-Ârifin Esmâü’l-Mü’ellifin ve Âsârü’l-Musannifin*, tsh. Kilisli Rifat Bilge-İbnülemin Mahmûd Kemâl İnâl, İstanbul 1951, I, 183. Vâsîf Efendi’nin babasının Harputlu Ebubekir Efendi olduğu yönündeki iddia (*Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, haz. Haluk İpekten vdğ, Ankara 1998, s. 522) doğru değildir.

² Müellifin doğum tarihi konusunda birbirinden farklı tarihler zikredilmiştir. Bazı araştırmacılar tevellüd tarihi olarak 1739’u (Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Ankara 2011, V, 2666) esas alırken, müellifin *Târîh*’inin 1196-1201 yıllarını ihtiva eden dönemini doktora çalışması olarak neşreden İlgürel ise, Süleymân Fâ’ik’in verdiği bilgilerden hareketle (Süleymân Fâ’ik, *Halikatü’r-Rü’esâ [Zeyli]*, s. 149) Vâsîf’ın doğum tarihinin 1730’dan sonra gerçekleşmiş olabileceğini ifade etmektedir (Mücteba İlgürel, “Vâsîf, Ahmed Vâsîf Efendi”, *İA*, İstanbul 1986, XIII, 214).

³ Antono Jurado Aceituno, “18. Yüzyılda Bir Osmanlı Elçisinin İspanya’yı Ziyareti”, *Tarih ve Toplum*, Sa. 214, İstanbul 2001, XXXVI, s. 34. Muhtemelen Vâsîf Efendi, İspanya’ya vardığında kendisine yaşı da sorulmuş ve o, 54 yaşında olduğunu ifade etmiştir. Onun verdiği bu bilgiyi kaydeden İspanyol mihmândârlar da Kral’a sundukları raporda Vâsîf’ın dış görünüşü yanında yaşına ait bilgilere de yer vermişlerdir. Bu noktada Vâsîf’ın doğum tarihi hakkında dikkat edilmesi gereken husus, müellifin hicrî takvimi esas alarak yaşımı belirtmiş olduğunun bilinmesidir.

Vâsîf'ın ailesi hakkında da bugün yeni bilgilere ulaşılmış bulunmaktayız. Vâsîf Efendi'nin eşi Ümmü Gülsüm Hanım'dır¹. Müellifin ilmiyye tarikine mensup ve şiirle de yakından ilgilenmiş Abdullah Lebîb adında tek oğlu vardır². Bu oğlu, 1210 (1795-96) tarihinde dünya evine girmiş ve Antepli Aynî Efendi "*Târîh buldı 'Aynî sûr üzre sûr oldı / İtdi Lebîb Efendi ikbâl ile tezevvüc (1210)*" beyti ile evliliğine tarih düşürmüştür³. 1 Rebî'ulâhır 1213 (12 Eylül 1798) tarihinde ilmiye tarikine girmiş ve 9 Safer 1224 (26 Mart 1809) tarihinde Mûsile-i Sahn rütbesiyle Sâniye-i Yusuf Paşa Medresesi'ne tayin edilmiştir. Hâmise-i Süleymâniyye Payesi'yle Ka'riyye Zaviyesi Müderrisi iken 1 Rebî'ulevvel 1243'te (22 Eylül 1827) Kudüs Kadılığı'na tayin edilmiş; 1 Zilhicce 1250'de (31 Mart 1835) Bursa, 1 Muharrem 1253'te (7 Nisan 1837) Mekke ve Taif Kadılığı görevini yürütmüştür⁴.

Vâsîf Efendi'nin bu oğlundan başka Züleyha⁵, Hanife¹ ve Ayşe² adında üç de kız evladı vardır. Bu kızlarıyla evli olan damatlarından biri eşrâf-ı kudâtdan

¹ BOA, D.BŞM, nr. 6866, s. 1; MAD, nr. 9754, s. 173.

² Vâsîf Efendi'nin Abdullah Lebîb Efendi'den başka Vassâf Ahmed adında yine ilmiyye tarikine mensup bir oğlu daha olduğu iddia edilmiştir (Süreyyâ, *SO*, IV, 600; Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr*, haz. Mücteba İlgürel (=İlgürel¹), İstanbul 1978, s. XXXVII). Mensubiyeti iddia edilen bu zat, 17 Şevvâl 1251 tarihinde (5 Şubat 1836) ilmiyye tarikine girmiş, 1 Rebî'ulevvel 1279'da (27 Ağustos 1862) Haleb Mollası olmuş, 1 Ramazân 1288'de (14 Kasım 1871) Bursa Kadısı tayin edilmiştir; bk. Meşihat Arşivi, *Tarik Defteri*, nr. 17, s. 34, 111; nr. 19, s. 10, 52; nr. 20, s. 36; *Me'mûrîn-i 'İlmiyye Defteri*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri-Müteferrik, nr. 57, vr. 50a; nr. 65, vr. 17b. Burada verilen tayin tarihleri dikkate alındığında –hemen ilk bakışta– bu kişinin Vâsîf'ın oğlu olması ihtimalinin çok zayıf olduğu görülecektir. Ayrıca Vâsîf Efendi'nin muhalledatında böyle bir oğlundan bahsedilmeyerek mirasından hisse ayrılmamış olması (BOA, MAD, nr. 9754, s. 170) ve *Halikatü'r-Rü'esâ'da* Vâsîf'ın tek bir oğlundan bahsedilmesi (Süleymân Fâ'ik, *Halikatü'r-Rü'esâ' [Zeyli]*, s. 149) mensubiyet iddiasında bulunulan Vassâf Efendi'nin müellifimizin oğlu olmadığını teyit etmektedir. İlmiye mensuplarının tayin ve azillerini kaydeden Ali Emiri-Müteferrik 57 numaralı *Me'mûrîn-i 'İlmiyye Defteri*'ndeki bir kayıt aslında bu karışıklığı açıklar mahiyettedir. Defterde bu zâtnın tam adı "Vâsîf-zâde zâdesi Ahmed Vassâf Efendi" şeklinde verilmiştir. Dolayısı ile Vassâf Efendi, aslında müellifimizin tek evladı olan Abdullah Lebîb Efendi'nin oğlu olmalıdır.

³ Aynî, *Antepli Aynî Dîvânı*, haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2004, s. 454.

⁴ BOA, HH, nr. 35, 22708; CA, nr. 3682; İ.DH, nr. 2002/2; *Me'mûrîn-i 'İlmiyye Defteri*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri-Müteferrik, nr. 64, vr. 13b; *Defter fî Menâsibi'l-'İlmiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3844, vr. 5b; *Defter-i 'Ulemâ*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 855, vr. 15a; TY, nr. 8874, vr. 60a; Meşihat Arşivi, *Tarik Defteri*, nr. 13, s. 8, 11; nr. 14, s. 8; Süreyyâ, *SO*, IV, 87; Davud Fatîm Efendi, *Tezki-re-i Hâtîmetü'l-Eş'âr*, İstanbul 1271, s. 358.

⁵ Vâsîf'ın en büyük kızı olan Züleyha Hanım, bir cariyeye meselesi yüzünden Mihaliç'e sürgün edilen Mekkî kızı ve zevcesi Murad Efendi-zâde Arif Efendi ile olan yakınlığı ve cariyeye zulmeden Mekkî kızına yardım ederek olayın içerisinde yer almasından dolayı

Seyyida Efendi³, diğeri h. 1223'te (1808) Reisülküttap Mehmed Said Gâlib Paşa'nın Rusya ile yaptığı musalaha müzakerelerinde maiyyetinde bulunan hâcegândan Salih Bey⁴, sonuncusu ise Divan-ı hümayûn Mühimme-nüvislerinden Ahmed Feyazi Efendi'dir. Ahmed Feyazi Efendi'nin Hanife Hanım'ın eşi olduğunu bilmekle beraber⁵, diğeri iki damadının kızlarından hangisi ile evli olduğu konusunda kesin bir bilgi elimizde yoktur.

II. Tahsil Hayatı ve Gençliği

Vâsıf Efendi'nin çocukluk ve gençlik yıllarında aldığı medrese eğitiminin seviye ve aşamalarını kesin olarak bilememekteyiz. Fakat babasının ulemadan olması, doğduğu çevrenin ilmî faaliyetlerin yoğun olarak devam ettiği bölgelerin başında gelmesi, zaman zaman fikhî ve itikadî tartışmaları ele alarak çeşitli kaynaklara atıfta bulunması, Bağdat'taki ilim meclislerine katıldığından ve buralardaki tartışmaların içeriğinden bahsetmesi, müellifin Bağdat'ta bulunduğu sırada bir yandan babasının yanında temel dinî eğitimini aldığını bir yandan da ilim halkalarına katılarak bilgi ve tecrübesini geliştirdiğini⁶; fakat edebiyata olan ilgisi sebebiyle resmî medrese tedrisinde ve ilmiye tarikinde ilerlemediğini göstermektedir. Bir taraftan edebî zevkini dil öğrenmek (Arapça ve Farsça) suretiyle geliştirdi.

Tekfurdağı'na sürgün edilmiş; fakat daha sonra Sultan II. Mahmud tarafından affedilmiştir (BOA, HH, nr. 24889, 25708; Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhi*, haz. Ziya Yılmaz, İstanbul 2008, II, 813). 1841 senesinde 5000 kuruş yol harçlığı alarak hacca gitmiştir (BOA, İ.DH, nr. 2002/1, 2, 5). Çeşitli tarihlerde (1265/1849, 1268/1852, 1269/1853 ve 1272/1855) içinde bulunduğu maddî sıkıntılar, hastalık, yaşlılık ve borçlarından dolayı atıya verilmesini idareden talep etmiş ve talepleri uygun görülerek kendisine bir miktar da maaş bağlanmıştır (BOA, MVL, nr. 17, 21, 60; A.MKT, nr. 31; A.MKT.NZD, nr. 12; İ.DH, nr. 10911).

- ¹ Önce İstinye daha sonra da Avrat-pazarı civarında ikamet eden ve fakir bir insan olan Hanife Hanım'a kocasının vefatının ardından talebi doğrultusunda bir miktar maaş bağlanmıştır; bk. BOA, CM, nr. 23317; MVL, nr. 65, 77.
- ² BOA, MAD, nr. 9754, s. 170.
- ³ BOA, D.BŞM, nr. 6866; Şânî-zâde, *Şânî-zâde Târîhi*, I, 560.
- ⁴ BOA, CH, nr. 140.
- ⁵ BOA, MVL, nr. 77.
- ⁶ Âsım Efendi de Vâsıf'ın gençlik yıllarında Bağdat ulemasının derslerinden faydalandığını ifade etmektedir; (Âsım, *Âsım Efendi Târîhi*, I, 531). Ayrıca bizzat Vâsıf Efendi, kendi *Târîh*'inde gençlik yıllarında iken Vehhabilerin fikirlerini çürütmek üzere toplanan Bağdat ulemasının yanında bulunduğunu ve ilmî tartışmaları takip ettiğini zikretmektedir (*Metin*, s. 698). Yine müellifin Şeyhulislamlardan Mekki Mehmed Efendi'nin hal tercümesini anlattığı kısımda, bu zatın tefsir derslerine iştirak ettiğini ve bazı ilmî meselelerin çözümünde yine bu zatın yanına gittiğini ifade etmesi, Vâsıf'ın dinî ilimlerde bilgi sahibi olduğunu açıkça göstermektedir (*Metin*, s. 264).

AHMED VÂSIF EFENDİ'NİN ESERLERİ

I. Tarihe Dair Eserleri

A. Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr

1. Adı, Muhtevası ve Baskıları

Vâsıf Efendi'nin eseri çeşitli isimlendirmeler ile anılmıştır. Arapça kaynaklarda genellikle “ed-Dürü'l-Manzûm”¹ adı ile bilinen eser, “Zeyl-i Enveri”, “Târîh-i Vâsıf” gibi adlandırmalarla da anılmıştır. Ayrıca 1166-1188 yıllarını ihtiva eden ve basılmış olan kısmın akabindeki tarihleri kapsayan ciltler için “Zeyl-i Vâsıf”, “Zeylü'z-Zeyl-i Vâsıf”, “Zeylü'z-Zeyl li-Vâsıf” gibi isimlendirmelere de nüshalarda tesadüf edilmektedir. Fakat bu adlandırmaların hepsi birer yakıştırma ibarettir. Zira bizzat müellif kendi eserini “Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr” olarak isimlendirdiğini² ifade etmekte ve başka bir adlandırmaya mahal bırakmamaktadır.

Vâsıf'ın elli yıla yakın bir dönemi ihtiva eden bu eseri tek bir defada kaleme alınmamış, müellifin çeşitli tarihlerdeki vakanüvislik görevleri sırasında yazılmıştır. Zira Vâsıf Efendi, eserini h. 1166 tarihinden başlatarak yazmamıştır. O, önce ilk vakanüvisliği (1196-1201/1782-1787) devrindeki hadiseleri bir cilt halinde yazmış; ikinci ve üçüncü vakanüvisliği döneminde h. 1203-1209 (1789-1794) yılları arasını ihtiva eden cildi tamamlamış; son vakanüvisliğinde ise bir taraftan h. 1209-1219 (1794-1805) yıllarını iki cilt halinde kaleme alırken, diğer taraftan iki cilt halinde basılmış olan h. 1166-1188 (1752-1774) tarihlerini tertip etmiştir. Böyle olunca eserin ciltlerini sıralı bir tasnife tabi tutmak mümkün olmamaktadır³. Fakat diğer yandan bizzat Vâsıf Efendi'nin bu mevzuyu aydınlatacak ifadelerine de rastlanmaktadır. Zira o, eserin h. 1166-1188 (1752-1774) yıllarını ihtiva eden kısmını birinci cilt, h. 1188-1203 (1774-1789) yılları arasını ihtiva

¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin*, I, 183; *Îzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli 'alâ Keşfi'z-Zunûn*, tsh. M. Şerafeddin Yaltkaya-Kilisli Rifat Bilge, İstanbul 1364/1945, I, 451.

² Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri-Tarih, nr. 608, vr. 4a; *Metin*, s. 448.

³ Bundan dolayı da Vâsıf'ın basılmış olan ciltlerinin dışındaki kısımlar *Vâsıf Târîhi'nin Zeyilleri* olarak adlandırılmıştır. Vâsıf'ın ilk vakanüvisliği devrinde kaleme aldığı kısımlar üzerine bir neşir çalışması gerçekleştiren İlgürel ise farklı bir tasnife dayanarak “vakanüvislik devresine ait olanlar ve olmayanlar” şeklinde bir ayrıma gitmektedir (*Vâsıf, Mehâsinü'l-Âsâr*, (İlgürel¹), s. XXXIX).

ne ölçüde *Mehâsinü'l-Âsâr*'ı kaynak olarak kullandıklarına dair bilgileri örnekler halinde değerlendirmeye geçebiliriz.

(1) Halil Nûrî Efendi, *Târîh-i Nûrî*

Osmanlı vakanüvislerinden Nûrî Efendi'nin vazifesi süresince (1209-1213) kaleme aldığı *Târîh*'i¹, 1209 Muharrem'inden 19 Zilka'de 1213'e (29 Temmuz 1794 – 24 Nisan 1799) kadarki dönemi ihtiva etmektedir. Bu önemli eserin 1209 Muharrem'inden 1213 Ramazân'ına (1 Muharrem 1209 – 8 Ramazân 1213/29 Temmuz 1794 – 13 Şubat 1799) kadarki 4 yıl 7 aylık dönemi ihtiva eden kısmını Vâsıf Efendi geniş ölçüde kaynak olarak kullanmıştır². Zira Vâsıf, son vakanüvisliği devrinde bir taraftan *Nûrî Târîhi*'ni temize çekmekle görevlendirilmiş, bir taraftan da kendi dönemine ait vakaları kayıt altına almaya başlamıştır. Vâsıf, Nûrî'den faydalanırken hadiseleri genellikle mealen nakletmiş, yer yer haziflere gitmiş ve bazı kısımlarda ise kendi bilgi ve tecrübelerinden faydalanmak suretiyle eklemelerde bulunmuştur. Bu iki kaynağın karşılaştırmasından elde ettiğimiz sonuçları daha geniş olarak *Mehâsinü'l-Âsâr*'ın kaynak değeri kısmında değerlendireceğimizden sözü uzatmak istemiyoruz. Bu kısımdaki kaynak karşılaştırmasında *Nûrî Târîhi*'nin Süleymaniye Kütüphanesi nüshasını esas alarak³ değerlendirmeye çalışacak ve ilgili başlıklar altında bazı örnekler sunduktan sonra konuyu fazla uzatmamak adına tespit ettiğimiz diğer hususları da satırlar halinde ve karşılaştırmalı olarak sıralayacağız. Ayrıca Vâsıf'ın Nûrî'den nakillerde bulunduğu

¹ Nûrî'nin bu eseri üzerine bir doktora çalışması yapılmıştır; bk. Halil Nûrî, *Nûrî Tarihi* haz. Seydi Vakkas Toprak, Ankara 2015. Fakat bu çalışmanın gerek değerlendirme gerekse METİN kısmında ciddi birtakım kusurları mevcuttur. İlgili neşir hakkında hazırladığımız bir kitap kritiği çalışmamız yakın tarihte yayınlanacağı için burada fazla detaya girmeyi gerekli görmüyoruz.

² Vâsıf, *Mehâsin*'de "... bi-hasebi'l-me'mûriyye cild-i evvelimize sâni olarak bin iki yüz dokuz senesi evâ'ilinden, on üç senesi Ramazân'ı gâyetine dek Halil Bey'in yazdığı vekâyi'-i rûzgâr bir dest-gâhın kumâşî ve bir ma'denin cevher-i ziyâ-pâşî olmak üzere evcez-i ta'bir ve ahsen-i takrîr ile müceddeden nüvişte-i sahâyif-i edvâr kılınup, vâkıf olmadığı serâyir ve zafer bulmadığı me'âsir idrâcıyla inşâ'allah takdîm-i 'atebe-i 'ulyâ ve 'arz-ı üsküffetü'l-bâb-ı Dergâh-ı vâlâ kılınur" (*Metin*, s. 5) ifadesiyle Nûrî'yi kaynak olarak kullanma şekline ve yeniden kaleme aldığı kısmın hangi tarih aralığını ihtiva ettiğine bizzat kendisi işaret etmiştir.

³ Nûrî, *Târîh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, nr. 239, vr. 1b-482b. Bu nüsha Nûrî'nin kayınpederi Şeyhulislâm Aşir Efendi'nin kitaplığında yer alması, müellif nüshasına en yakın nüsha olması, müellif veya dikkatli bir şahıs tarafından müellife ait ana nüshalardan biri ile mukabele etmek suretiyle bu nüshadaki eksiklik, atlama ve fazlalıkların düzeltilmiş olması, muhtevası açısından tam ve sağlam nüshaların başında gelmesi hasebiyle kaynak karşılaştırmasında bu nüsha esas alınmıştır.

Edirne Ağaçpazarı tarafında çıkan büyük yangın (*Metin*, s. 208; *NT*, vr. 279a-b);

İskenderiyye Mutasarrıfı Mahmud Paşa'nın ölümü ve yerine kardeşi İbrahim Paşa'nın tayin edilmesi (*Metin*, s. 217-218; *NT*, vr. 292a-b);

Kul Kethudâsı İbrahim Ağa'nın azli ve yerine Eyüp Ağa'nın tayini ile silsile gereği Yeniçeri Ocağı'nda yapılan yeni tayinler (*Metin*, s. 219; *NT*, vr. 293a-b);

Vezir Seyyid Mustafa Paşa'nın hal tercümesi (*Metin*, s. 222-224; *NT*, vr. 299b-302a);

Edirne Bostancı-başlılığı'na Kolçak Mustafa'nın tayini (*Metin*, s. 226; *NT*, vr. 305b-306a);

Katerina'nın ölümü ve ölüm haberinin İstanbul'a ulaşması (*Metin*, s. 226-227; *NT*, vr. 306a-b);

İran elçilerinin Lezki kabilelerine karşı yardım taleplerini değerlendiren Sadrazam İzzet Mehmed Paşa'nın konu ile alakalı mektubu (*Metin*, s. 227-228; *NT*, vr. 308b-311b);

Halep Kadılığı'na Safranbolulu Osman Efendi'nin tayini (*Metin*, s. 229; *NT*, vr. 312a-b);

Turunç-zâde Süleyman Paşa'nın Karahisar Sancağı'ndan azli ve yerine Osman Paşa'nın tayini (*Metin*, s. 242; *NT*, vr. 331a-b);

Dağlı eşkıyası üzerine görevlendirilen Anadolu Valisi Ali Paşa'nın İstanbul'da Padişah III. Selim ile görüşmesi ve görev yerine hareket etmesi (*Metin*, s. 242; *NT*, vr. 331b-332a);

Prusya'ya elçi olarak gönderilen Ali Efendi'nin elçilik vazifesi ile ilgili olarak İstanbul'a bir takrîr göndermesi ve gönderdiği takrîrin sureti (*Metin*, s. 246-247; *NT*, vr. 336b-341a);

İnebahtı Sancağı'nın gelir kalemlerinin düzenlenmesine dair alınan yeni tedbirler (*Metin*, s. 250; *NT*, vr. 345a);

Boğaziçi'nde Sadrazam İzzet Mehmed Paşa'nın bir kasır yaptırması ve Padişah ile saray erkanına ziyafet tertip etmesi (*Metin*, s. 251-252; *NT*, vr. 346a-349a);

Haremeyn Hazinesi'nin gelirleri ile imarethanelerde dağıtılan fodulanın tertibine dair ilâm edilen nizam-nâme (*Metin*, s. 252-255; *NT*, vr. 350a-356a);

Anadolu Muhasebecisi İbrahim Efendi'nin Avusturya'ya elçi olarak gidişinden sonra İmparator ile mülakatı ve diğer resmî törenleri ayrıntıları ile aktardığı arzı (*Metin*, s. 256; *NT*, vr. 364a-366a);

5. Tesirleri

Vâsıf Efendi'nin eserini yazarken pek çok kaynaktan faydalanmasının yanında *Mehâsinü'l-Âsâr*'ın çeşitli tarihî eserlere kaynak olması da onun ilmî kıymetini artıran hususların başında gelmektedir. Başta Cevdet Paşa olmak üzere Vakanüvis Âsım Efendi ve Mısır seferine dair özel bir eser kaleme alan İzzet Hasan Efendi gibi müverrihler *Mehâsinü'l-Âsâr*'ın 1209-1219 (1794-1805) yıllarını ihtiva eden ciltlerinin çeşitli kısımlarından faydalanmışlardır. Bu durum tarihî hadiseleri nakletmesi ve aydınlatması açısından Vâsıf'a ait kayıtların hem kendi çağdaşları hem de halefleri tarafından kaynak olarak kullanıldığına ve müellifin tarihçilik sahasında ne derece güvenilir bir müellif olduğuna işaret etmektedir.

a. Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*

Osmanlı tarihçileri içerisinde kıymetli bir yere ve haklı şöhrete sahip olan Ahmed Cevdet Paşa'nın Osmanlı Devleti'nin ilk resmî akademik müesseselerinden biri kabul edilen Encümen-i Dâniş'in isteği üzerine kaleme aldığı *Târîh*'inde (1188-1241/1774-1826) kullandığı kaynaklar arasında *Mehâsinü'l-Âsâr* önemli bir yer tutmaktadır. O, eserinin kaynaklarından bahsettiği konu içerisinde *Mehâsinü'l-Âsâr*'a da ayrı bir yer ayırmış ve Vâsıf'ın hangi cilt ve kısımlarından ne şekilde faydalandığını belirtmiştir. Cevdet Paşa, *Mehâsinü'l-Âsâr*'ın basılmış olan iki ciltlik kısmından bahsettikten sonra, bu basılan ciltlere zeyl olarak Vâsıf'ın h. 1196-1201 ve h. 1203-1209 tarihlerini ihtiva eden ciltlerini kaleme aldığını, daha sonra eserini h. 1219'a kadar getirdiğini; fakat 1188-1196 ile 1209-1219 yıllarına ait ciltlerin bir şekilde kaybolduğunu kaydeder. Paşa, daha sonra Vâsıf'a ait notlar ve düzeltmelerin bulunduğu bir nüshaya tesâdüf ettiğini, h. 1217-1219 yıllarına ait vakaları kaydederken bu nüshadan faydalandığını; 1209-1217 (1794-1802) yılları arasındaki hadiseleri ise bir şekilde eline geçen ve yine Vâsıf'a ait olan perakende (müsvedde) notlardan faydalanmak suretiyle kaydettiğini zikretmekte ve Vâsıf'tan ne şekilde yararlandığını bu vesile ile ifade etmektedir¹.

Cevdet'in istifade ettiğini zikrettiği Safer 1217 – Zilka'de 1219 (Haziran 1802 – Ocak 1805) tarihleri arasındaki hadiseleri ihtiva eden ve çalışmamızın METİN kısmında V harfi ile işaret ettiğimiz nüsha, Avusturya Milli Kütüphanesi, H.O., nr. 225'de yer almaktadır. Paşa'nın bir şekilde tesâdüf ederek kullandığını ifade ettiği Vâsıf'a ait perakende notlardan biri Başbakanlık Arşivi, Yıldız Esas Evrakı, nr. 90/8'de; diğeri ise Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddîn Efendi, nr. 3497'de bulunmaktadır. Biz burada Paşa'nın nakillerde bulunduğu kısımları karşılaştırırken, kaynak olarak kullandığını zikrettiği perakende notları dikkate ala-

¹ Cevdet, *Târîh*, I, 7-8.

Feyzî Bey'in vezirlik rütbesiyle Van Muhafızlığı'na tayin edilmesi (*Metin*, s. 871-872; *CT*, VII, 272);

Eski Sivas Valisi Mehmed Paşa'nın Cidde Valiliği'ne tayin edilmesi (*Metin*, s. 869-871; *CT*, VII, 263-264);

Vehhabiler'in Basra'yı ve İbn-i Zübeyr Kasabası'nı muhasara ettikten sonra mağlup olarak Diriyye'ye çekilmeleri (*Metin*, s. 864-865; *CT*, VII, 275-276);

Mısır Su-başısı ve Hurşid Paşa'nın Kethudası Ali Ağa'nın Yenbu İskeleyi'ni korumakla görevlendirilmesi (*Metin*, s. 891-892; *CT*, VII, 279);

Tokadcıklı-oğlu Süleyman, Filibe Ayanı Hüseyin, Menekli Osman Bey'in kardeşi İbrahim Bey ve yakınları ile etrafındaki bazı eşkıyaların yakalanarak idam edilmeleri (*Metin*, s. 874-877, 886-889, 894-895; *CT*, VII, 282-283);

Karaman Beylerbeyi Abdurrahman Paşa'ya Vezirlik rütbesinin verilmesi (*Metin*, s. 898; *CT*, VII, 283);

Sırplar'ın Belgrad taraflarında isyan çıkarması, Belgrad Muhafızlığı'na Süleyman Ağa'nın tayin edilmesi ve Belgrad'daki karışıklığın sona erdirilmesi (*Metin*, s. 866-867, 877-879; *CT*, VII, 284-285);

Eski şeyhulislamlardan Aşir Efendi'nin vefatı ve hal tercümesi (*Metin*, s. 924-930; *CT*, VII, 286);

Bonapart'ın "İmparator" unvanının tanınması için Fransız Elçisi'nin Osmanlı Devleti nezdindeki girişimlerinin sonuçsuz kalması ve Fransa ile diplomatik ilişkilerin kesilmesi (*Metin*, s. 872-874, 903-907, 923-924; *CT*, VIII, 6-8);

Ruslar'ın İran topraklarına girmesi üzerine iki taraf arasında çatışmaların başlaması ve Ruslar'ın mağlup olarak çekilmeleri (*Metin*, s. 900-902; *CT*, VIII, 12) gibi konular da *Cevdet Târîhi*'nde muhtasar bir şekilde nakledilmiştir.

b. Mütercim Ahmed Âsım Efendi, *Târîh-i 'Âsım*

Osmanlı tarihçileri içerisinde daha çok mütercimliği ile tanınmış olan Ahmed Âsım Efendi, Ömer Âmir Bey'in istifasının (19 Şa'bân 1222/22 Ekim 1807) ardından, 9 Zilka'de 1222 (8 Ocak 1808) tarihinde vakanüvis olarak tayin edilmiş ve vefatına kadar (9 Safer 1235/27 Kasım 1819) bu vazifesini sürdürmüştür¹.

¹ Âsım, *Âsım Efendi Tarihi*, I, LVI-LVII, 27; II, 1048-1050; Mustafa S. Kaçalın, "Mütercim Âsım Efendi", *DİA*, Ankara 2006, XXXII, 200; Kütükoğlu, *Vekâyi'nüvis (Makaleler)*, s. 124-126.

1218 (27 Temmuz 1803) olarak kaydetmiştir (*Metin*, s. 781). Fakat Âsım Efendi, bu hadiseyi 1219 *senesi olayları* içerisinde nakletmiş ve Îş Mehmed'in İstanbul'a gelişi tarihini de yanlışlıkla 7 *Rebî'ulevvel 1219 (16 Haziran 1804)* olarak vermiştir. Ayrıca, bu hadiseyi eserin kronolojisine uygun olmayacak şekilde 1219 Receb'ine (Kasım 1804) ait hadiselerden sonra kaydetmiştir (*Âsım Efendi Tarihi*, I, 103-105).

c. Darendeli İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*

İzzet Hasan Efendi, Darendede doğmuş ve gençlik yıllarında babasının yanında ilim tahsil etmiştir. Geçim sıkıntısını hafifletmek amacıyla memleketinden ayrılarak bazı paşaların hizmetinde bulunmuşsa da arzu ettiği maddî imkanlara kavuşamamış ve tekrar memleketine dönmüştür. Babasının vefatı ve maişet sıkıntısından bunaldığı sıralarda Diyarbakır Valisi Yusuf Ziya Paşa'nın maiyyetine kâtip olarak girmiştir. Türlüşmek (Aktuluk Köyü/Tunceli) civarında iken Yusuf Ziya Paşa'ya Sadaret'e tayin edildiği haberinin ulaşmasından sonra Paşa'sı ile birlikte İstanbul'a gelmiş ve Ziya Paşa'nın Fransızlar'ın Mısır'ı işgallerinden dolayı Mısır seferine çıkan ordunun başına Serdar-ı Ekrem tayin edilmesinin ardından, onunla birlikte sefere iştirak etmiştir. Bu sefer sırasında pek çok hadisenin görgü şahidi olmuş ve seferin sona ermesiyle İstanbul'a dönmüştür¹.

İstanbul'da yine Ziya Paşa'nın maiyyetinde kalmaya devam eden Hasan Efendi'ye bir sohbet meclisi sırasında Yusuf Ziya Paşa, Mısır seferi hakkında Abdurrahman Cebertî'ye ait Arapça bir eserin² var olduğunu; fakat bu eserin Kahire merkezli olarak hadiseleri ele aldığını ve sefer sırasında Osmanlı ordusunda ve müttefik (İngiliz ve Rus) donanmalarında meydana gelen gelişmeleri naklemediği için eserin bu yönünün eksik kaldığını, Vakanüvis Vâsîf Efendi'nin de bu seferi *Târih*'inde kaydettiğini ve her ne kadar tercihe şayan bir eser kaleme almış ve sefere ait hadiseleri nakletmişse de sefer sırasında meydana gelen hadiselerin daha detaylı bir şekilde anlatılmasına ihtiyaç olduğunu ifade eder. Bundan sonra Ziya Paşa, İzzet Hasan Efendi'yi Mısır seferi sırasında görgü şahidi olduğu vakaları herkesin anlayabileceği bir tarzda tüm ayrıntılarıyla ele alan bir risale yazması konusunda teşvik eder. Bu tavsiye ve teşviklerin üzerine İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme* olarak isimlendirdiği eserini kaleme almış ve Mısır seferinin

¹ İzzet Hasan Efendi, *Ziyânâme*, haz. M. İlkin Erkutun, İstanbul 2009, s. 7-9.

² Bu eser için bk. Abdurrahman b. Hasan el-Cebertî, *Mazharu't-Takdis bi-Zehâbi (Zevâli) Devleti'l-Fransis*, thk. Abdürrahîm Abdürrahmân Abdürrahîm, Kâhire 1998, s. 1-304.

IV. Diğer Eserleri

A. Hulâsâtü'l-Kelâm fî Reddi'l-'Avâm

Koca Sekbanbaşı Risâlesi ve *Muhassenât-ı Asker-i Cedîd* gibi adlar ile anılmakla birlikte, bizzat müellif tarafından *Hulâsâtü'l-Kelâm fî Reddi'l-'Avâm* olarak isimlendirilen¹ bu eser, hem müellifi hem de eserin muhtevası itibarıyla ilim dünyasında üzerinde sıkça durulan, yazarı hakkında çeşitli tahmin ve görüşler ileri sürülen² ve Kemal Beydilli'nin değerli çalışmaları ile³ Vâsıf'a ait olduğu tespit edilmiş olan dikkat çekici bir risaledir.

¹ Vâsıf, *Hulâsâtü'l-Kelâm fî Reddi'l-'Avâm*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, TY, nr. 237/3, vr. 2a).

² Risâle'nin müellifi sorunu uzun yıllar araştırmacıları meşgul etmiştir. Bu konuda Koca Sekban-başı, Çelebi Mustafa Reşid, Süleyman, Mehmed Münib ve Tokatlı Mustafa Ağa gibi farklı isimler ortaya atılmıştır. Osmanlı dünyasında eserin müellifinin kimliği konusunda hataya düşenlerin başında Cevdet Paşa gelmektedir. Zira o, risale müellifinin Yeniçeri Ocağı'nda Sekban-başı olan ihtiyar (Koca) bir zat olduğunu ifade etmektedir (Cevdet, *Târîh*, VII, 289). Paşa'nın bu adlandırması meselenin hallini müşkil kılan bir durum olmasının yanında Osmanlı ve Türk tarihçileri için müellifin adının uzun yıllar *Risâle*'nin adıyla birlikte anılmasına da (Kocatürk, *Türk Nesri Antolojisi*, s. 306; Ebu'z-Ziyâ Tevfik, *Numûne-i Edebiyyât-ı 'Osmâniyye*, İstanbul 1329, s. 71; İlyas Ilgar, "Koca Sekbanbaşının Bir Lâyihası ve Bir Rus Oyunu", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sa. 12, İstanbul 1972, II, 13; *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, haz. Abdullah Uçman, İstanbul 1974, s. 9) sebep olmuştur. Avrupalı araştırmacıların *Risâle*'nin müellifine dair iddiaları ise Çelebi Mustafa Reşid Efendi üzerine yoğunlaşmıştır. Bu konuda ilk iddia sahibi olan ve *Risâle*'yi İngilizce'ye çeviren Wilkinson'un etkisi büyüktür (bk. William Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with Various Political Observations Relating to Them*, London 1820, s. 216; A.F.Miller, *Mustapha Pacha Bairaktar*, Bucarest 1975, s. 461; Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, VII, 226-246; Y. Hakan Erdem, "The Wise Old Man, Propagandist and Ideologist: Koca Sekbanbaşı on the Janissaries, 1807", *Individual, Ideologies and Society. Tracing the Mosaic of Mediterranean History* (Ed. K. Virtanen), Tampere Peace Research Institute, Tampere, 2001, pp. 153-177). *Risâle*'den çeşitli pasajlar yayımlayan Sertoğlu ise herhangi bir kaynağa başvurmaksızın müellifin Süleyman adında biri olduğunu ifade etmektedir (Sertoğlu, "Koca Sekbanbaşı Risâlesi", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sa. 7, Temmuz 1975, s. 17). Avusturya Milli Kütüphanesi'nde bulunan bir istinsah nühasının baş tarafında ve Babinger'in çalışmasında (Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, s. 374-375) eserin müellifinin Antepli Mehmed Münib Efendi olduğu kaydedilmiştir. Fakat ilgili nüshanın hemen altında yer alan paragrafta Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi itirazî bir kayıtlı müellifin "erbâb-ı vukûftan başkaca bir zât" olabileceğini ifade etmiştir (Avusturya Milli Kütüphanesi, H.O., nr. 220). Bu konudaki son iddia ise Ali Birinci tarafından ortaya atılmış ve eserin müellifinin Tokatlı Mustafa Ağa adında biri olduğu ifade edilmiştir (Ali Birinci, "Koca Sekbanbaşı Risalesinin Müellifi Tokatlı Mustafa Ağa (1131-1219)", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999, s. 110-114).

³ Beydilli, *İlmî Araştırmalar Dergisi*'nde yayınladığı ilk makalesinde Ali Birinci'nin iddialarının asılsız olduğuna işaret etmiş (bk. Beydilli, "Evreka, Evreka" veya 'Errare Humanum

müte'ayyinlerinden birkaç kimseyi tarafına celb ile isbât-ı vücûd edüp, Trablus'u zabt ve serkeşlerini râm ve vukû' bulan keyfiyeti Devlet-i ebed-kıyâm'a i'lâm ile Trablus'un tarafına tevcîhini¹ istirhâm ve mûmâ ileyhe ber-muktezây-ı vakt ü hal tevcîh emri irsâl olunmuşıdı.

Mûmâ ileyh ecânibden ma'dûd ve zulm ü sitem tarafına meyli meşhûd² olduğundan, mûmâ ileyhi Trablus halkı istiskâl ve Mutasarrıf-ı sâbıkın oğlu Yûsuf Bey'de emârete liyâkat istidlâl olunup, Mîr-i merkûmu teşvîk ü iğrâ ve ol dahi Tûnus Ocağı'ndan istimdâd ile Seydî 'Ali'yi tard ve cem'iyetin ifnâ etmişıdı. Trablusgarb'ın Rûtbe-i Mîr-i mîrânî ile Yûsuf Bey'e tevcîh olunmasını Tûnuslular recâ eylediklerini Kapudân-ı deryâ Vezîr Hüseyin Paşa 'arz u inhâ etmekle, 'arzu mücebince evâhır-ı Rebî'ulâhır'da³ livây-ı mezkûr Mîr-i mûmâ ileyhe sezâvâr görölüp, ol bâbda lâzım gelen emr-i celilü's-şân ısdâr olundu.

Havâdisât-ı şarkıyye ve vukû'-ı meşveret

İcmâl-i ahvâli bâlâda güzârîş-pezir-i hâme-i rengîn-tahrîr olan Ağa Mehmed Hân, bundan akdem birâderi [Ü2 36b] 'Ali-kulı Hân'ı Revân Kal'ası zabtıçün ta'yîn edüp, ber-vech-i muhâdene maslahat-ı mezkûreyi [Ü1 35b] itmâm ile birâderinin mu'askerine lühûk u ilmâm etmişıdı. Müşârun ileyh birâderini istushâb ve Tiflîs Kal'ası üzerine şitâb edüp, sadme-i zûr-bâzûsuna Tiflîs Hânı mütehammil olmayup, firâr u gürîz ve Tiflîs halkının ba'zısını³ seby ve ba'zısını küşte-i hengâme-i sitîz⁴ edüp, derûnunda mevcûd emvâl ü nukûd gâret-ger-i asker-i A'câm ve büyût u dekâkini harâb-kerde-i tîşe-i in'idâm olup, bu hâl ile birkaç gün ârâm ve ba'dehû Tiflîs'e karîb Sınık-köprü'de nasb-ı hıyâm eylediğini Çıldır Vâlîsi, Erzurum Vâlîsi'ne ve ol dahi Devlet-i 'aliyye'ye ifâde vü ifhâm edüp, bu makûle nev-devletân-ı rûzgârın kurb u civârda olan devletlere mazarratları maznûn u melhûz olan mazarratın kable'l-vukû' izâlesine tekayyüd ü ihtimâm bir emr-i mesnûn olduğuna binâ'en, işbu şehr-i Rebî'ulâhır'ın altıncı günü⁵ bi'l-cümle 'ulemâ ve ricâl-i devlet hâne-i Fetvâ-penâhî'de cem'iyet edüp, mâdde-i mezkûre der-meyân ve herkes hulâsa-i fikrini beyân ve gâyet-i meşveret, serhadlerde bulunan vüzerâ müteyakkız bulunup, Erzurum Vâlîsi'nin emr ü neh-

¹ tevcîhini Ü1 : tevcîhi Ü2

² meşhûd Ü1 : meşhûr Ü2

³ 21-29 Rebî'ulâhır 1210 = 4-12 Kasım 1795.

⁴ halkının ba'zısını Ü1 : خلقتك ve ba'zısını Ü2

⁵ sitîz Ü1 : ستين Ü2

⁶ 6 Rebî'ulâhır 1210 = 20 Ekim 1795 Salı.

Ohrî'nin fi'l-asl tevcîhi İskenderiyyeli Mahmûd Paşa'nın berü taraflara yed-i tesallutu dirâz etmemesi garazına¹ mebnî olduğundan, 'azline cevâz verilmemişidi. Bu esnâda müşârun ileyh Karadağ'da telef ve bu sebeble mahzûr-ı mezkûr ber-taraf olduğuna binâ'en, Muhtar Paşa 'azlinden işbu Cumâdelûlâ'nın yirmi beşinci günü² livâ'-i mezbûr ile Ohrili Ahmed Paşa-zâde Mahmûd Paşa nâyil-i dest-mâye-i beşâşet ü ihtizâz² oldu.

İhrâc-ı mevâcib

Şehr-i mezkûrun sekizinci Salı günü³ tertîb-i Dîvân ve tavâ-yif-i askeriyenin bir kıst mevâcibleri ihsân olunup, Cum'aertesi günü Bâb-ı 'âlf'de devr olup, teşrifât-ı seniyye-i Hâkân-ı zemân ile Sadr-ı vâlâ-kadr hazretleri hâyiz-i fahr-i bî-pâyân oldu.

Fevt-i Vezîr Mustafa Paşa Kâyim-makâm-ı sâbık

Müşârun ileyh sefer-i sâbıkda [Ü1 144b] şu'le-i cevâle-i re'y ü tedbîr ile münevver-sâz-ı gayâhib-i umûr olan Vezîr Seyyid İbrâhîm Paşa'nın birâderi ve Ocak İmâmı Halîl Efendi'nin semere-i nahl-i bâr-âveri olup, bin yüz otuz altı târîhinde⁴ ketm-i 'ademden sahn-i şühûda vürûd ve bir zemândan sonra ba'zı kibâr dâyirelerinde hîrfe-i kitâbetle isbât-ı vücûd edüp, giderek uslûb-i kitâbetde müfred-i 'alem gibi ref' ile münâdî ve bu sebeble Mektûbî Kalemi'ne sevk u müdâvemetle zemân-ı yesîrde Ser-halife nasbı ile müstesnâ olup, seksan iki târîhinde⁴ ordu çıkup, bunlar Rikâb-ı hümâyûn'da Defterdâr Mektûbçuluğu'yla kalmışlar idi. Seksan dördte⁵ Ordu-yi hümâyûn'a celb ve bi'l-fi'l Mektûbî [Ü2 156a] nasb olunup, sefer hîtâmında ordu ricâlî cümleten mün'azil ve Sâhib-i terceme dahi bi'l-istitrâd hîdmetinden munfasıl olup, Dervîş Efendi kemâ-fi'l-evvel mansıb-ı Defteri'yle mübeccel oldukda, mûmâ ileyhi mükerreren Mektûbî

¹ garazına Ü1 : 'arzına Ü2

² 25 Cumâdelûlâ 1211 = 26 Kasım 1796 Cumartesi. Bu tarihte bir zuhûl vardır. Zira Nûrî, Paşa'nın tayin tarihini 5 Cumâdelûlâ 1211 (6 Kasım 1796) olarak kaydetmektedir (Nûrî *Târîh*, Süleymaniye Kütüphanesi, Aşir Efendi, nr. 239, vr. 298b).

² ihtizâz Ü1 : اهتزاز Ü2

³ 8 Cumâdelûlâ 1211 = 9 Kasım 1796 Çarşamba. Metnimizde belirtilen gün ile bizim ilgili eserlerden istifade ile belirttiğimiz gün arasındaki farklılık, hilalin görülmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

⁴ 1 Muharrem 1136 = 1 Ekim 1723 Cuma.

⁴ 1 Muharrem 1182 = 18 Mayıs 1768 Çarşamba.

⁵ 1 Muharrem 1184 = 27 Nisan 1770 Cuma.

Tertîb-i asker be-cânib-i Mısır

Bâlâda beyân olunduğu vech üzere Mısır-ı Kâhire'de olan Françe tâ'ifesi¹ ta'yîn-i müddet ile mütârekeyi tesviye vü tanzîm ve ba'de't-tahliye Devlet-i 'aliyye sefâyini ile vilâyetlerine 'azîmeti bi-haseb'iz-zâhir eğerçi tasâmim eylediler. Ancak "*Leyse'l-'adüvvü 'alâ hâlin bi-me'mûn*"^{2*} mefhûmu üzere a'dâdan emniyyet me'mûl-i erbâb-ı intibâh u basîret olmayup, husûsan Fransızlar'ın 'ahd ü peymânı nakş-ber-âb ve vaz' u hareketleri hem-nakş-ı serâb olduğundan gayri, kutr-ı Mısır'ın agyârdan istisfâsı ve irâde-i Devlet-i ebed-müddet üzere verilecek nizâmının bekâsı beher hâl asker-i cedîd istihsâline mevkûf olduğu Sadriâ'zam ve Sipâh-sâlâr-ı ekrem tarafından ma'rûz-ı 'atebe-i gerdûn-mertebe-i hazret-i Tâcdârî kılınmağla, Anadolu'nun ba'zı mahallerinden Çapân-oğlu ve sâyir müte'ayyinân-ı memleket ma'rifetleriyle on bin mikdârı süvârî ve yirmi bin mikdârı piyâde tertîb ü tahrîr ve münâsib başbûğlar ile ma'iyet-i Serdâr-ı ekremî'ye ser'ân iltihâkları bâbında evâmir-i 'aliyye ile mübâşirler tesyîr³ olduğundan gayri, 'Arabistân ve Rakka ve Sivas ve Ma'den etrâfından ihrâc olunacak askerın tertîbi dahi ba'de'l-istimzâc Ordu-yi hümâyûn'a havâle ile süvârî [Ü3 68a] ve piyâdeden mu'asker-i Pâdişâhî, fazl-ı İlâhî ile beriyyül-ihhtiyâc kılındı, "*Lâ tetruki'l-hazme fi şey'in tûbâşirihû, fe-in selimte fe-mâ fi'l-hazmi min be's*"^{**}

[ve] çokca nimet bağışlayan mülk sahibi Allah'ın (c.c.) feyzinden yardım dileyen Reisülküt-tap Mustafa Rasih.

¹ tâ'ifesi Ü3 : tâ'yifesi Ü1

² *me'mûn* Ü1 : مامون Ü3

^{*} "*كَيْسَ الصَّالِقِ الَّذِي نُحْشِ بِوَادِرُهُ / لَا الْعَدُوُّ عَلَى حَالٍ بِمَأْمُونٍ / بَلُومُنِي النَّاسُ*" = Düşman hiçbir halde tekin [güvenilir] değildir" anlamına gelen bu cümle, Sâlih b. Ebî'l-Kuddûs'a ait olan "*كَيْسَ الصَّالِقِ الَّذِي نُحْشِ بِوَادِرُهُ / لَا الْعَدُوُّ عَلَى حَالٍ بِمَأْمُونٍ / بَلُومُنِي النَّاسُ*" = Belasından korkulan kişi dost değildir. Düşman da hiçbir halde tekin [güvenilililil] değildir. Kendilerine özür beyan ettiğimde kinamayacakları şey konusunda insanlar beni azarlıyorlar" beytinin ikinci kısmından mülhem olarak söylenmiştir; bk. Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülber en-Nemerî, *Behcetü'l-Mecâlîs ve Ünsü'l-Mücâlîs*, thk. Muhammed Mursî el-Hülî, Kâhire 1962, I, 719.

³ tesyîr Ü1 : tesrîb Ü3

^{**} "*وَلَا تَتْرُكُ الْحَزْمَ فِي شَيْءٍ تُبَاشِرُهُ / فَإِنْ سَلِمْتَ فَمَا فِي الْحَزْمِ مِنْ بَأْسٍ*" = [İyi bir haberle] sevindiğin bir konuda ihtiyatı elden bırakma. Şayet çekindiğin şey başına gelmezse bile ihtiyatlı olmak sana zarar vermez" anlamına gelen bu cümle, "*وَلَا تَتْرُكُ الْحَزْمَ فِي شَيْءٍ تُبَاشِرُهُ / فَإِنْ سَلِمْتَ فَمَا فِي الْحَزْمِ مِنْ بَأْسٍ / الْعَجْزُ دُلٌّ وَ*" = Çekindiğin bir konuda ihtiyatı elden bırakma. Şayet çekindiğin şey başına gelmezse bile ihtiyatlı olmak sana zarar vermez. Acizlik bir züldür, ihtiyatı elden bırakmak da eksiklik. İhtiyatın en zirvesi de [en uç noktası] insanlar hakkında sû'-i zanlı [aşırı ihtiyatlı] olmaktır" anlamına gelen beytin ilk kısmından mülhem olarak

DİZİN

A

Abaza [Mehmed] Paşa 834

Abbâs (Kanbûr, Hekîm) 516

Abbâs Mîrzâ/Abbâs-kulî Hân (Feth 'Ali Şâh'ın oğlu) 361, 467

Abbâsiyye 708, 709; Devlet-i — 719, 943;

Hulefây-ı — 462, 708

Abdî Bey (Kethudâ Bey Kâtibi, Vekîl-i Teşrifâtî) 351, 423, 505, 527, 828

Abdî Bey (Mîr-i mîrân'dan İbrâhîm Paşa'nın birâderi Mîr-i mîrân) 206

Abdî Paşa (Küçük, Vidin Muhafızı, Çirmen Sancağı ilhâkıyla Eyâlet-i Karaman tevcîh, Çirmen Mutasarrıfı, Silistre Vâlfisi, Vidin Muhafızı) 22, 42, 66, 38, 119, 273

Abdülhalîm Efendi (Fetvâ Emîni, Medîne-i münevvere Kadısı) 60

Abdülhalîm Efendi (Şerbetci-zâde, Haleb Mevleviyyeti tevcîh) 24

Abdülmü'în (Şerîf, Şerîf Gâlib'in birâderi, Mekke Şerîfi) 792, 801

Abdullah (Ases Ortası'nın Oda-başısı) 623

Abdullah (İbn Abbâs) 633; Merkad-ı — 795

Abdullah (İbn Abdülazîz'in birâderi) 836

Abdullah (İbn Tâhir b. Hüseyin, Me'mûn tarafından Vezâret'le Mısır ve Rakka'ya me'mûr) 944

Abdullah (İbn Zübeyr) 737

Abdullah Ağa (Hazînedâr-ı Harem, Şeyhu'l-Harem) 562

Abdullah Ağa (Silahdâr) 90

Abdullah Ağa (Seyyid, sâbık Topçu-başılardan) 148

Abdullah Ağa (Sol Kol Ağası, Levend Çiftliği takımından) 554

Abdullah Bey (Beylânlı) 909

Abdullah Bey (Dergâh-ı 'âlî kapucu-başılardan) 235

Abdullah Beyefendi/Paşa (Adanalı, Vezîr Ömer Paşa-zâde, Vezîr, Cidde Kâyim-makâmı, Cidde Emîri Kethudâsı, Kapucu-başı rütbeli, Baş-bâkî Kulu, Dîvân-ı hümâyûn Çavuş-başısı, Sadâret Kâyim-makâmı, Anadolu Eyâleti tevcîh) 21, 94, 411, 624-629, 744

Abdullah Beyefendi/Paşa (Dervîş, İzzet Ahmed Paşa-zâde, Sadâret Kâyim-makâmı, Karaman Eyâleti tevcîh, Kandiye Eyâleti tevcîh, Resmo ve Hanya sancağları tevcîh) 295, 298, 456, 742

Abdullah Birrî Efendi (Re'îsülküttâb-ı esbak Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu, Bıçakçılar İmamı'nın hafîdi, Mektûbî, Ser-halîfe, Sadrîa'zam Mektupçusu, Sadrîa'zam Kethudâsı, Silahdar Kâtibi, Beylikçi, Büyük Rûznâmeçi, Nişâncı, Beyhân Sultan Kethudâsı, Azîz Efendi'nin Kethudâsı) 23, 75, 116, 214, 230, 282-283, 730

Abdullah Efendi (Başmakçı-zâde, es-Seyyid, Medîne-i Münevvere Kadısı) 290, 391

Abdullah [Efendi] (Bursa Kadısı) 403

Abdullah Efendi (Doğramacı-zâde, Baş-halîfe, Kethudâ Kâtibi, Nişâncı) 42, 208-209

Abdullah Efendi (Dürrî-zâde, es-Seyyid, Galata Kadısı, Anadolu Kadî'askerliği pâyeli) 527

Abdullah Efendi (Hâce-zâde, es-Seyyid, Kuds-i şerîf Kadısı) 399

Abdullah Efendi (Hırka-i şerîfe Şeyhî-zâde, es-Seyyid, Üsküdar Kadısı, Şâm Kadısı, Medîne-i münevvere Kadısı) 391, 451

Abdullah Efendi (İbrâhîm Efendi-zâde, Havâss-ı refî'a Kadısı, Edirne pâyeli) 528

Abdullah Efendi (Mîr, İsmâ'il Bey-zâde, Şâm Kadısı, Medîne-i münevvere Kadısı) 297, 391

Abdullah Efendi (Kırımî 'Osmân Efendi'nin oğlu, el-Hâc, Monla, İranî-zâde Es'ad Efendi'nin Tezkirecisi, Haremeyn Müfettişi, Kuds-i şerîf Kadısı, Mısır Kadısı, Medine Ka-

Yûsuf Efendi (Mektûbî-yi Defterî, Küçük Rûz-nâme) 424, 527

Yûsuf Efendi (Yûsuf-zâde, Şeyh, Dârü'l-hadîs Müderrisi, Selânik Kadısı) 528

Yûsuf Paşa (Azm-zâde, Cerde Başbûğu, Niğde Sancağı tevcîh) 584

Yûsuf Paşa (el-Hâc, Sadria'zâm, Kapudane Yusuf Bey'in gemisinde Çavuş, Hazînedâr, Kapu Kethudâsı, Mora Vâlisi, Vidin Ser'askeri, Sivas Vâlisi, Karaman Vâlisi, Köstendil Sancağı tevcîh, Bosna Vâlisi, Anapa Ser'askeri ve Trabzon Vâlisi, Cidde Vâlisi ve Medîne-i münevvere Muhâfızı) 37, 208, 227, 239, 283, 436, 443, 469-475, 485, 492, 671, 787

Yûsuf Paşa (Mîr-i mîrân, Başbûğ) 272

Yûsuf Paşa (Mîr-i mîrân, İç-il Sancağı Mutasarrıfı, Adana Beylerbeyi, Vezîr, Çirmen Sancağı tevcîh, Silistre Vâlisi) 34, 49, 50, 354, 724

Yûsuf Paşa (Seyyid, Mîr-i mîrân, Niğde Sancağı tevcîh, Trabzon Beylerbeyi, Sultân-önü Sancağı tevcîh) 110, 116, 247

Yûsuf Paşa (Vezîr, Dağlı eşkıyâsı üzerine me'mûr, Hotin Muhafızı, Eğriboz Sancağı tevcîh, İsmâ'il Kal'ası muhâfazası şartıyla Adana Beylerleyi) 395, 418, 497, 635

Yûsuf Paşa (Vezîr, Sivas Vâlisi, Anadolu Eyâleti tevcîh) 939

Yûsuf Ziyâ/Ziyâ Yûsuf Paşa (Vezîr, Sadria'zâm, Erzurum Vâlisi, Çıldır Vâlisi, Trabzon Vâlisi) 15, 30, 48, 65, 66, 107, 119, 145, 209, 247, 255, 265-266, 289, 295, 429, 561, 627, 636, 676, 735, 753, 754, 861, 918, 938

Yûşa' Tabyası 200, 202

Z

Zâhir 'Ömer (Akkâ isyancılarından) 859

zahîre 36, 44, 45, 46, 47, 53, 97, 99, 102, 119, 380, 390, 392, 398, 401, 419, 426, 432, 491, 506, 533, 534, 537, 538, 558, 565, 565, 635,

636, 640, 696, 699, 700, 747, 769, 770, 771, 773, 775, 783, 800, 808, 865, 868, 869, 871, 886, 890, 891, 901, 906; celb-i — 47; cem'-i — 208, 887, 901; fîkdân-ı — 800; Hazîne-i — 46; mevârid-i — 506; tarîk-ı — 901; — celbi 47; — defterdârları 46; — enbârları 256, 696; — Hazinesi 45, 46, 47; — mâdesi 45, 46; — Nâzırı 47, 932; — sermâyesi 47; — umûru 45, 46; — vü zâd 799; zâd ü — 507, 793, 812, 820, 881

Za'îm Mustafa Ağa (Nüzül Emîni) 402

Zanta 334, 344, 486; — Adası 334

Zemân Hân/Şâh (Şâhruh neslinden, Hind Pâ-dişâhı, Kandehâr Şâhı) 244, 361, 467

Zemun 243

Zend Kerîm (Vekîl-i Şâh nâmıyla mâlik-i İrân-zemîn olan) 48, 689, 690

Zengabâd 690

Zevale (=Zavalje) Kal'ası, 112

Zeydiyye 800

Zeyneb Sultân (Melek Mehmed Paşa'nın zevcesi) 648

Zeynel'âbidîn Efendi (Ak Mahmûd-zâde) 484

Zeynî Efendi (Üsküdâr Kadısı, Dârü'l-hadîs Müderrisi) 457

Zihne 291

Zile 388

Zi'l-karneyn-i Himyerî 942

Ziştovi 271, 272, 480

Ziyâdetullah (İbn İbrâhîm, Tûnus Şeyhü) 375

Zocanis (=Diogenes, Hakîm, Filozof) 665

Zozek-Nikola Zazara (=Joseph-Nicolas d'Az-zara, İspanya Devleti'nin Fransa Cumhûru'na Fevka'l-'âde Büyük Elçisi) 639

Zühdi İsmâ'il Beyefendi/Paşa (Vezîr, Mîrâhûr-ı Sâni, Kapucular Kethudâsı, Mîrâhûr-ı Evvel, Rumeli Sürücüsü, Karaman Vâlisi, Diyârbekir Vâlisi, Sivas Vâlisi) 17-18, 93-94, 269, 303, 580-581, 685-686, 688-689, 817

Zülfekâr Bey (Mısır ümerâsından) 595

EKLER

*Resim 1: Vâsıf Efendi'nin kabri
(Eyüp/İstanbul)*

Resim 12: Mehâsinü'l-Âsâr'ın 6013 numaralı nüshasının tezhipli ilk sayfası (Ü4 Nüshası, vr. 1b-2a)

Ahmed Vâsîf Efendi

MEHÂSİNÜ'L-ÂSÂR VE HAKÂ'İKÜ'L-AHBÂR

[Osmanlı Tarihi (1209-1219 / 1794-1805)]

Tarihî hadiselerin tespit, tasvir ve tahlilinde araştırmacıların ve tarihçilerin şüphesiz en önemli kaynaklarından biri kroniklerdir. Osmanlı tarihini aydınlatan bu kronikler sadece kuru bir tarihî bilgiler yığımlı değil, aynı zamanda devrin kültürel, siyasal, sosyal ve ekonomik seviyesini de günümüze nakleden değerli eserler grubunu teşkil etmektedir. Devletin icra mekanizmasının zihniyet ve temayüllerini aksettiren ve İmparatorluğun son üç yüz yılına ait değerli bilgiler sunan *vakanüvis târihleri* de –diğer adıyla resmi devlet tarihleri– bu kronikler grubu içerisinde ayrı bir yere sahiptir. Bu açıdan *vakanüvis târihlerinin* sıhhatli bir neşri, doğru ve sağlıklı tarih yazımının gerçekleştirilebilmesi adına günümüz araştırmacıları için büyük önem arz etmektedir.

Elinizdeki bu çalışma, Vakanüvis Ahmed Vâsîf Efendi'nin -arada birkaç yıllık fasıllarla birlikte- 1166-1219 (1752-1805) yıllarını kapsayan ve birkaç ciltten oluşan *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâ'iku'l-Ahbâr* adlı eserinin 1209-1219 (1794-1805) yıllarını ihtiva eden kısmının neşridir. Diğer yandan Vâsîf Efendi'nin hayatı, ailesi, eserleri, karakteri, dünya algısı, hadiseler karşısındaki tavrı, eserini yazarken kullandığı kaynaklar ve etkilediği tarihçiler ile tarihî açıdan eserinin kaynak değeri, eserine ait nüshaların tespiti-tahlili ve kıyaslanması gibi muhtelif konuları da aydınlığa kavuşturmayı hedeflemektedir. Bu hedefe tam anlamıyla ulaşabilmek adına dile getirilecek haklı ve samimi tenkitler, bizim için elbette kıymetli olacaktır.

ISBN 978-605-9375-95-5

ÇAMLICA